

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. ЗАРОДЖЕННЯ І РОЗВИТОК КУРОРТІВ В СВІТІ	9
1.1. Перші згадки про курорти	9
1.2. Історія курортів світу	10
1.3. Розвиток курортів в Україні	14
1.4. Роль природно-лікувальних факторів у розвитку курортів.	17
1.5. Основні біометеорологічні фактори.	23
1.6. Методи кліматотерапії	30
1.7. Роль фізкультурно-оздоровчих факторів	36
Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ САНАТОРНО-КУРОРТНОЇ СПРАВИ	54
2.1. Класифікація курортів	54
2.2. Інноваційні типи курортів	66
2.3. Організація санаторно-курортного обслуговування.	75
2.4. Принципи планування санаторно-курортної діяльності в Україні	85
2.5. Державне регулювання курортно-рекреаційної діяльності в Україні	93
2.6. Організація дієтичного харчування	105
Розділ 3. САНАТОРНО-КУРОРТНЕ ГОСПОДАРСТВО ЄВРОПИ	119
3.1. Сучасний стан курортного господарства Європи	119
3.2. Бальнеологічні курорти Європи	121
3.3. Кліматичні курорти Європи	129
Розділ 4. ГЕОГРАФІЯ КУРОРТІВ АЗІЇ	143
4.1. Курортне господарство Азії	143
4.2. Бальнеологічні курорти Азії	144
4.3. Кліматокумисолікувальні курорти	146
4.4. Приморські курорти.	146

Розділ 5. КУРОРТИ АМЕРИКИ, АФРИКИ, АВСТРАЛІЇ ТА ОКЕАНІЇ	160
5.1. Загальна характеристика курортного господарства країн Америци, Африки, Австралії та Океанії	160
5.2. Курортне господарство країн Америци	160
5.3. Курорти Африки.	163
5.4. Курорти Австралії та Океанії	164
Розділ 6. КУРОРТНИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ	169
6.1. Характерика курортного комплексу України	169
6.2. Територіальна структура курортного комплексу України	172
6.3. Курортна система України	175
6.4. Функціональна структура рекреаційної системи Південного Криму.	177
6.5. Рекреаційна система Карпатського регіону	181
Розділ 7. ОХОРОНА КУРОРТНИХ РЕСУРСІВ ВІД ВИСНАЖЕННЯ І ЗАБРУДНЕННЯ	194
7.1. Організація служби охорони курортних і гідромінеральних ресурсів та контролю за їх складом	194
7.2. Методика і організація робіт по встановленню округів санітарної охорони	197
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	200
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	206
ДОДАТКИ	211

ВСТУП

Сьогодні здоров'я людей – проблема державного масштабу і одним з найефективніших засобів його зміцнення є оздоровлення в санаторно-курортних умовах. Значимість санаторно-курортного лікування обумовлена триваючим процесом передчасного старіння населення і високим рівнем захворюваності дорослого населення, підлітків і дітей. Курорти мають у своєму розпорядженні практично всі відомі у світі типи лікувальних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших природних лікувальних факторів, ресурси яких забезпечують існуючу потребу і перспективу розвитку курортного комплексу країн. Про ефективність санаторно-курортного лікування свідчить, наприклад те, що після долікування в санаторії хворі в 3-4 рази частіше і в 1,5-2,5 рази швидше повертаються до продуктивної праці. У результаті курсу санаторного лікування та оздоровлення в 2-4 рази знижується рівень працевтрат по хворобі.

Отримані наукові факти переконливо свідчать, що після санаторно-го етапу долікування хворих з інфарктом міокарда, порушеннями мозкового кровообігу; після операцій на серці, великих судинах – при використанні різних природних лікувальних факторів, при мінімальних витратах часу значно скорочуються терміни тимчасової непрацездатності, істотно знижується рівень інвалідизації, різко збільшується частка пацієнтів, які повернулися після важкої недуги до праці і активного життя. Крім того, науковими дослідженнями доведено, що в умовах санаторію досягаються найкращі показники в реабілітації осіб, які постраждали внаслідок нещасних випадків на виробництві та профзахворювань, в оздоровленні часто хворіючих осіб, які проживають в екологічно несприятливих регіонах.

Збільшення темпів розвитку індустрії туризму в світі, зростання обсягів і розширення географії туристських потоків, культурного обміну між країнами і цивілізаціями суттєво відображається на вимогах керівників вітчизняних туристичних підприємств до професійної компетентності своїх працівників в царині курортної справи. Тому підготовлений навчальний посібник «Курортна справа» є актуальною та своєчасною навчально-методичною працею, яка своїм змістом здатна заповнити наявну порожнечу видань даної тематики на вітчизняному науковому обрії.

Як показує проведений моніторинг, до недавнього часу в Україні не було видано жодного навчального посібника з цієї дисципліни, оскільки вона має більш звужений характер. Тому зазначене видання частко-

во заповнило цю прогалину, оскільки розвиток курортів як в світі, так і в Україні зокрема, вельми потрібні. В цьому сенсі навчальний посібник вигідно вирізняється, передусім тим, що в ньому всебічно характеризуються особливості еволюції курортів світу та сучасної України, показується взаємозв'язок між розвитком курортів та умовами географічного середовища.

Курортний бізнес – один з найприбутковіших секторів індустрії туризму, що є її структурним осердям. Для третини людства на початку XXI ст. нормою є принаймні раз у рік проводити відпустку чи вихідні на курорті. А так званий золотий мільярд населення планети з багатих постіндустріальних країн проводить дозвілля у фешенебельних курортних центрах не менше двох разів у рік, крім того, є регулярним споживачем рекреаційно-курортного продукту під час недільних рекреаційних циклів та туристичних поїздок з утилітарною, професійною, діловою чи іншою метою.

Ринок курортно-рекреаційного туризму практично всеосяжний, тобто охоплює всі верстви, вікові, соціальні й етнічні групи населення. Адже потребу в оздоровчому відпочинку за умов зростання забрудненості довкілля, демографічного й техногенного навантаження відчуває кожна людина, незалежно від місця й умов проживання. Глобалізація споживацького ринку, невпинне зростання попиту й запитів туристів, загострення конкуренції між самими курортами (аж до PR-«війн» між окремими курортними регіонами) веде до такого:

- активізації темпів освоєння рекреаційних ресурсів планети й динамічної розбудови модерної курортної інфраструктури у глобальному масштабі;
- постійного пошуку інновацій у царині оновлення курортного продукту, поліпшення й урізноманітнення якості сервісу;
- подальшої турпродуктної диференціації й ринкового розмежування курортів, що веде до невпинного виділення з курортної когорти територій і закладів нових видів та типів.

Підготовлений навчальний посібник розроблено згідно вимог освітньо-професійної програми дисципліни «Курортна справа». Дисципліну включено до складу варіативної частини навчальних планів професійної підготовки магістрів, що здобувають базову вищу освіту за напрямом підготовки 140103 «Туризм», спеціальності 8.14010301 «Туризмознавство». Відповідно до цього сформовано зміст підручника. Кожен розділ підручника містить контрольні запитання та тестові завдання, використовуючи які читач зможе перевірити власний рівень засвоєння знань з конкретної тематики курсу. Закріпити отримані знання дають можливість також подані у підручнику завдання, цікаві факти та термінологічний словник.

Метою дисципліни «Курортна справа» є отримання майбутніми фахівцями сфери туризму професійних знань у сфері історичного розвитку та сучасного стану санаторно-курортної справи в Україні та світі.

Завданням вивчення дисципліни «Курортна справа» є теоретична і практична підготовка майбутніх туризмознавців з питань:

теоретико-методологічних засад курортної справи;
особливостей впливу природно-ресурсних факторів на розвиток курортної справи;

вивчення гідромінеральних природних лікувальних ресурсів;

ознайомлення з принципами організації курортної справи;

загальних уявлень про курорти та їх типологію;

характеристики рекреаційної сітки;

методів санаторно-курортного лікування;

географії курортів світу та України;

раціонального використання та збереження курортних ресурсів.

Результатом вивчення дисципліни «Курортна справа» стають компетенції майбутніх фахівців туризму професійно оперувати інформацією стосовно визначення основ санаторно-курортної справи в Україні та в різних країнах світу, а також використовувати її в практичній роботі щодо формування конкурентоспроможного туристичного продукту та підвищення якості туристичного обслуговування споживачів.

Вивчення дисципліни «Курортна справа» тісно пов'язано з усіма дисциплінами географічного блоку, а також буде сприяти більш якісному освоєнню студентами напряму підготовки «Туризм» комплексу фахових дисциплін з організації галузі, менеджменту і маркетингу в туризмі, курортології.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 108 годин / 3 кредити ECTS.

Основна мета навчального посібника «Курортна справа» – надати студентам сучасне та систематичне викладення базових знань з питань сучасного стану курортної справи в Україні та світі.

Специфіка та новизна навчального посібника полягає у тому, що пропонується, виключно, авторське бачення побудови і викладення окремих розділів підручника, де розглядається призначення, роль і географія курортів, а також спеціально розроблений картографічний матеріал.

Автору вдалося на основі опрацювання значного масиву наукової літератури систематизувати широкий фактичний матеріал, ґрунтовно охарактеризувати особливості природно-географічного середовища курортів, показати зв'язки та взаємодію природних і соціально-економічних явищ, акцентувати увагу на організації курортів, законодавчій базі, державному регулюванні курортів в Україні, питаннях раціонального використання курортних ресурсів.

Підготовка даного посібника є своєчасною і має теоретичне та практичне значення для використання у навчальному процесі. Знання з курортної справи сприятимуть удосконаленню науково-дослідницьких навиків студентів, їх уміння працювати з географічними, картографічними, статистичними та іншими специфічними джерелами та матеріалами, а також можуть бути використані у практичній роботі за обраною спеціальністю.

Теоретичні розробки, застосовані у посібнику, дозволять задовольнити професійні потреби не тільки студентів, які тільки засвоюють курортну справу, але й фахівців-науковців, лікарів, викладачів, робітників санаторно-курортної галузі, усіх, хто цікавиться і бажає прийняти участь у подальшому ефективному оздоровленні населення країни.

Великою популярністю користувався курорт Байї – улюблене місце відпочинку римської знаті, тут розміщувалися вілли, які належали Марію, Помпею, Цезарю. В «Енеїді» Вергілія описане лікувальне джерело (Акве-Альбуле); в період імперії тут був створений грандіозний бальнеологічний комплекс з басейном на 1000 чоловік, віллами аристократів. Імператори будували в Римі на місцях виходу багатьох джерел розкішно обладнані терми. Саме термальні води були тим природним фактором, на основі використання якого з'явилися перші курорти. В Древній Греції і Римі використовувались з лікувальними цілями й інші природні фактори. Так храми Асклепію будувались у місцевостях, відомих не тільки своїми джерелами мінеральних вод, але і лікувальним чистим повітрям, багатою рослинністю «святих роц».

У ранньому середньовіччі відомими курортами були Пломб'єр-ле-Бен і Ахен – улюблене місце відпочинку імператора Карпа Великого. У подальшому прославилися мінеральні джерела Спа і Котре. Поступово джерела переходили у власність монастирів, лікувальну дію мінеральних вод пов'язували з охороною святими.

В літературі XVI-XVII ст. починають розглядатися питання будівництва, облаштування і порядку експлуатації курортних місць. Так, в середині XVI ст. в Карлсбаді вперше введено мито з пацієнтів і встановлено порядок проведення лікувальних заходів. На початку XVII ст. у Франції була створена інспекція, завданням якої став нагляд за станом курортів та їх експлуатацією. При цьому користування курортами продовжувало залишатися виключно привілеєм знаті. Тільки в XVIII – XIX ст. у зв'язку з розвитком промисловості, торгівлі і транспорту починається інтенсивний розвиток європейських курортів на основі комерційного підходу. Пожвавлення курортної справи супроводжувалось розширенням кола їх відвідувачів за рахунок представників буржуазії, крупних чиновників, інтелігенції. З ініціативи англійського лікаря Р. Рассела в 1792 р. заснований перший дитячий приморський санаторій в Маргіті; згодом дитячі курорти виникли в Італії і Франції. В XIX – на початку XX ст. відбувається офіційне відкриття більшості сучасних європейських курортів, які набували вигляду не тільки лікувальних комплексів, але і місць відпочинку і туризму.

1.2. Історія курортів світу

Курортна справа відноситься до найбільш давнього виду туристської індустрії. С античних часів люди навчилися використовувати мінеральні води та лікувальні грязі. Так, у «Рігведі» містяться свідчення про

священні купелі при храмах. Відома давньоіндійська система медичних знань, де головна роль у збереженні та продовженні життя людини відводиться свідомості, яка керує всіма функціями в організмі. Здоров'я людині забезпечується режимом харчування, розкладом дня, спеціальними фізичними вправами, медитацією. Сучасна система Аюверди доповнена досягненнями наукової медицини.

Давньогрецький бог Ескулап вважався богом медицини (Рис. 1.1). Древні греки вважали, що хвороба це покарання людині, прислане розгніванним богом Аполлоном. У відповідності до давньогрецької міфології, у Аполлона був син Ескулап, а у того – дві доньки – Панацея та Гігієна, від імен яких і походять два сучасних терміни. Панацея – неіснуючий засіб від будь-якої хвороби. Гігієна – умови та методи, які сприяють здоров'ю людини.

В творах Гомера, Аристотеля є свідчення про використання мінеральних вод. З'явився звичай будувати у лікувальних місцевостях житло для людей, які приїздили та перші водолікарні, що стали прообразом бальнеологічних курортів.

Реформатором античної медицини вважається давньогрецький лікар з острова Тоса Гіппократ (460-370). Першу медичну освіту Гіппократ отримав від батька – Геракліда та інших лікарів острова, потім він багато подорожував та вивчав медицину в різних країнах. Гіппократ створив систему лікування та написав багато праць. Це трактати «Про вітри», «Про повітря, воду та місцевості», «Прогностика», «Про дісту при гострих захворюваннях», «Епідемії», «Про суглоби», «Про переломи», «Закон», «Про лікаря», «Про пристойну поведінку» та ін.

З ім'ям Гіппократа пов'язано уяви про етику лікаря та мораль. Відомо поняття «Гіппократова маска» – опис зовнішнього виду хворого при болях у брюшині: запавші очі, загострений ніс, синьоватий кожний покрів, покритий потом. Гіппократу належить знаменитий вислів, який став початком розвитку курортної справи: «Справжня медицина – це природа, яка лікує, інша медицина – служанка природи».

Клятва Гіппократа – самий ранній документ медичної етики. Зараз прийнято сучасну редакцію клятви Гіппократа, яку приймають всі ліка-

Рис.1.1. Ескулап